

УДК 811.14'02'37'366'367

ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНИЙ АНАЛІЗ КОНСТРУКЦІЙ ІЗ ПРИЙМЕННИКАМИ ТА ПРЕФІКСАЛЬНИМИ ДІЄСЛОВАМИ У ГРЕЦЬКІЙ МОВІ

Євгенія Чекарева

*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
пл. Свободи, 4, м. Харків, 61077, Україна
e-mail: e.chekareva@mail.ru*

У статті розглядаються особливості вживання префіксальних дієслів і прийменникових конструкцій у просторовій сфері значень на матеріалі грецької мови класичного періоду. Подається класифікація та частотність вживання досліджуваних конструкцій, вивчаються їхні функції та семантика з урахуванням формування нової парадигми знання в сучасній лінгвістиці.

Ключові слова: грецька мова, префіксальні дієслова, прийменникові конструкції.

На всіх етапах розвитку мовознавчої думки лінгвісти намагались описати, систематизувати мовні знаки та явища, що ними позначаються, встановити зв'язок між мовними одиницями різних рівнів, дослідити, як формується і закріплюється за певним знаком значення, що відбиває той чи інший аспект об'єктивної дійсності.

У багаторівневій системі мовних знаків з безліччю їх комбінацій особливе місце посідають словотворчі моделі, “які за своєю сутністю відповідають рівням членування інформації та виділення в ній найбільш суттєвих для життєдіяльності людини змістів” [4, с. 393]. Подібні моделі своєрідним чином беруть участь у формуванні мовної картини світу, в обробці та адекватній передачі отриманої людиною інформації. Таким чином, мовні одиниці (похідні слова), що репрезентують певний тип словотворчої моделі, постають як одиниці отримання, збереження та систематизації знання, виділяючи й фіксує певні особливі його концептуальні структури.

Похідне слово як основна одиниця словотвору є цікавим об'єктом дослідження на різних мовних рівнях в парадигматичному і синтагматичному плані.

Особливо важливим і цікавим, на нашу думку, видається дослідити, як співвідноситься в семантичному плані похідне слово зі своїми конститутивними елементами, чи є похідна одиниця самодостатньою, чи потребує вона допомоги з боку інших мовних одиниць для вираження певного співвіднесеного з нею значення?

Подібні питання цілком закономірно постають при вивченні префіксальних дієслів, в яких початковий елемент походить від прийменників, зберігаючи, втрачаючи або певним чином модифікуючи свій зв'язок з висхідною одиницею – первинним прийменником.

Актуальним видається розгляд таких одиниць на матеріалі грецької мови. Звичайно, певним аспектам словотвору в цій мові приділялася увага різними вченими (В. В. Іванов, А. Мейс, А. О. Білецький, О. Добіаш, М. М. Покровський), проте багато питань залишилося поза їхньою увагою. Величезна кількість явищ грецької мови, зокрема у сфері словотвору, досі залишається не дослідженою, не систематизованою та певним чином класифікова-

ною з позицій сучасного мовознавства. Натомість система грецької мови дає надзвичайно важливий матеріал, вивчення якого дозволяє глибше зрозуміти процеси, що відбуваються в сучасних мовах.

У досить обмежених рамках даної статті хотілося б зосередити увагу на розгляді таких питань: як співвідносяться в семантичному плані префіксальні дієслова грецької мови з непрефіксальними; як вживаються прийменникові конструкції по відношенню до префіксальних дієслів, що мають своїм початковим елементом одиницю, співвіднесену з прийменником у конструкції; яким чином відбувається кореляція у значенні прийменника та дієслівного префікса у випадку вживання прийменникової конструкції при префіксальному дієслові.

Функціонування прийменників як префіксів у складних словах є одним із шляхів розвитку семантики первинних прийменників. Прийменник-префікс як складова частина нового слова, здебільшого повнозначного, безумовно, зберігає зв'язок з прийменником – окремим словом зі своїми специфічними ознаками, впливаючи на семантико-граматичні зв'язки між словами в реченні. Особливо чітко цей зв'язок простежується у префіксальних дієсловах. При цьому найбільш яскраво прийменниково-префіксальна кореляція виявляється в конструкціях з дієсловами руху або з дієсловами конкретної фізичної дії за наявності відтінків динамічного значення, де префікс і прийменник зберігають реальну просторову семантику [1, с. 57–63; 2, с. 24–27; 3, с. 8–15]. Дійсно, аналіз таких конструкцій у сфері вираження темпоральних та абстрактних відношень чітко виявляє домінування прийменника, а отже й особливу роль прийменниково-відмінкової конструкції. Хоча тут також зустрічаються випадки вживання префіксальних дієслів, але в семантичному плані дієслівні префікси тут не корелюють з прийменниками так, як це відбувається у випадку їх вживання в просторовій сфері.

Таким чином, доцільним видається вивчення функціонально-семантичних особливостей вживання префіксальних дієслів та прийменникових конструкції саме у сфері локативних відношень між об'єктами реальної дійсності.

Для роботи були обрані тексти класичного періоду грецької мови, а саме “Анабасис” Ксенофонта. Такий вибір фактичного матеріалу зумовлений особливостями розвитку первинних прийменників грецької мови як потенційного джерела формування системи дієслівних префіксів, а також змістовою сутністю історичної прози Ксенофонта, що дозволяє максимально охопити безліч просторових відношень, які можуть передаватись досліджуваними одиницями.

Відомо, що саме у класичний період прийменникова система грецької мови набуває сталих форм і характерних рис, які надалі будуть змінюватися лише в деталях, залишаючись постійними в цілому. На відміну від раннього періоду розвитку грецької мови, де прийменники нерідко вживаються самостійно, не поєднуючись із дієсловом, як префікси, в одне слово і не маючи при собі певного відмінка [5, с. 380–382], у класичний період вони займають вже стійку позицію перед відмінковою формою в конструкціях та, виступаючи в ролі префікса, утворюють з дієсловом складне слово без явищ тмесису (відокремлення одним або кількома словами).

У цілому було оброблено 1774 конструкцій, що містять прийменниково-відмінкові конструкції та дієслова з префіксами. З них 1280 складають одиниці просторового значення, які й стали основним об'єктом дослідження.

Аналіз фактичного матеріалу дозволив виділити такі комбінації досліджуваних одиниць для вираження відношень між об'єктами у просторі:

1. Дієслово + прийменникова конструкція:

α) εὐθὺς δ' ἔλαβε τὰ παλτὰ εἰς τὰς χεῖρας (Xen. Anab. 1.5.15) – він одразу взяв у руки спис;

β) λογιζόμενοι ἤξιν ἅμα ἠλίφ δύνοντι εἰς κόμας τῆς Βαβυλωνίας χώρας: (Xen. Anab. 2.2.14) – вони розраховували до заходу сонця дійти до селищ Вавилонської області.

2. Префіксальне дієслово + ім'я:

α) ἡμεῖς δὲ πολλὰ ὀρώντες ἀγαθὰ στερρώς αὐτῶν ἀπειχόμεθα διὰ τοὺς τῶν θεῶν ὄρκους (Xen. Anab. 3.1.22) – а ми, бачачи перед собою безліч благ, утримувалися від них, оскільки дали клятви богам;

β) ἀλλ' οὐ πολλὰ ἡμέραι ἀφ' οὗ ἀντιταξάμενοι τούτοις τοῖς ἐκείνων ἐκγόνοις πολ-
λαπλασίους ὑμῶν αὐτῶν ἐνικᾶτε σὺν τοῖς θεοῖς (Xen. Anab. 3.2.15) – але пройшло не багато часу, як ви зустрілися з нащадками тих, кого з допомогою богів ви перемогли, хоча вони й були значно чисельнішими за вас самих.

3. Префіксальне дієслово + прийменникова конструкція (прийменник і префікс співпадають):

ἀλλ' ὁμως ὁ Κλέαρχος οὐκ ἤθελεν ἀποσπάσαι ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ τὸ δεξιὸν κέρασ (Xen. Anab. 1.8.13) – але Клеарх не хотів відривати правий фланг від річки;

β) σπεύδοντες ἐκ τοῦ χωρίου ὡς τάχιστα ἐξελεθεῖν (Xen. Anab. 4.8.3) – вони спішили якомога швидше піти з цієї країни.

4. Префіксальне дієслово + прийменникова конструкція (прийменник і префікс не співпадають):

4.1. прийменник і префікс не співпадають, але є близькими за значенням:

α) ἐγὼ γὰρ ὀκνοῖην μὲν ἄν εἰς τὰ πλοῖα ἐμβαίνειν ἅ ἡμῖν δόη (Xen. Anab. 1.3.17) – я не насмілюся б зійти на корабель, який він нам дав;

β) Κῦρός τε καταπηδήσας ἀπὸ τοῦ ἄρματος τὸν θώρακα ἐνεδύετο καὶ ἀναβάς ἐπὶ τὸν ἵππον τὰ παλτὰ εἰς τὰς χεῖρας ἔλαβε (Xen. Anab. 1.8.3) – Кір же, зійшовши з колісниці, надів панцир і, сівши на коня, взяв у руки спис.

4.2. прийменник і префікс протилежні за значенням:

α) ταῦτα δ' εἰπὼν εἰς τὴν αὐτοῦ χώραν ἀπήλαυσε (Xen. Anab. 1.8.17) – сказавши це, він відійшов на своє місце;

β) προὔτρεχεν ἀπὸ τοῦ δένδρου ὑφ' ᾧ ἦν αὐτὸς δύο ἢ τρία βήματα (Xen. Anab. 4.7.10) – він вибігав з-під дерева, що його прикривало, на два-три кроки.

4.3. прийменник і префікс нейтральні одне до одного в семантичному плані:

α) συνωφελοῦσι δ' οὐδὲν οὔτε εἰς τὸ μάχεσθαι οὔτ' εἰς τὸ τὰ ἐπιτήδεια ἔχειν (Xen. Anab. 3.2.27) – від них немає ніякої користі ні в битві, ні при пошуку провіанту;

β) εἶδον οἱ Ἕλληνας τὸ τε Φαρναβάζου ἱππικὸν ἔτι συνεστηκὸς καὶ τοὺς Βιθυνοὺς ἱπλέας πρὸς τοῦτο συναθροισζομένους (Xen. Anab. 6.5.30) – греки побачили, що кіннота Фарнабаза ще тримається і до неї зтікаються вітинські вершники.

Як бачимо з наведених прикладів, різні конструкції по-різному відбивають певний аспект просторових відношень між об'єктами. У випадку вживання дієслова з прийменниковою конструкцією або префіксального дієслова з ім'ям (позиції 1, 2) один єдиний, конкретний тип просторових відношень виражається через прийменник або дієслівний префікс відповідно (наприклад, наближення або віддалення від об'єкта-орієнтира). Особливо акцентується увага на конкретній характеристиці дії у просторі при вживанні префіксального дієслова з прийменниковою конструкцією, де прийменник і префікс збігаються за формою і відповідно за змістом (позиція 3). При поєднанні префіксального дієслова з прийменниковою конструкцією,

де елементи розрізняються за формою, характер локативних відношень між об'єктами описується різнобічно, і кожен член конструкції додає свій елемент значення, формуючи загальну картину просторових відношень (позиція 4). При вживанні прийменника й префікса, близьких за значенням, конкретні відтінки їх власної семантики підсилюють загальний характер дії з уточненням окремих його аспектів (напр., позиція 4.1.б.: префікс вказує на віддалення, уточнюючи проходження руху зверху вниз, прийменник – на віддалення від горизонтальної поверхні). У конструкціях із різною і навіть протилежною семантикою конститутивних елементів просторова ситуація описується із вказівкою на висхідну та кінцеву точку дії, що актуалізується відповідно семантикою префікса та прийменника (напр., позиція 4.2.а.: префікс вказує на віддалення від висхідного об'єкта, а прийменник – на рух до об'єкта-орієнтира). Конструкції з префіксальними дієсловами та прийменниками можуть вживатись так, що префікс і прийменник вказують на характеристики різних рівнів просторових відношень і є нейтральними одне до одного в семантичному плані (напр., позиція 4.3.а.: префікс вказує на спільність дії об'єктів, а прийменник виражає напрямок цієї дії).

Кількісний аналіз досліджуваних конструкцій виявив, що найбільш частотними є конструкції “дієслово + прийменникова конструкція” – 67 %. На другій позиції конструкції “префіксальне дієслово + прийменникова конструкція” з різними конститутивними елементами – 19 %. За ними йдуть варіанти “префіксальне дієслово + прийменникова конструкція” з однаковими префіксом / прийменником – 7 % та “префіксальне дієслово + ім'я” – 7 %.

Як бачимо, у класичний період грецької мови перевага надається конструкціям з не-префіксальними дієсловами та прийменниковими конструкціями. Досить частотними є також конструкції з префіксальними дієсловами та прийменниковими конструкціями. Це свідчить про те, що саме прийменник виконував основну роботу з конкретизації різноманітних відношень у будь-якій сфері (просторовій, темпоральній, абстрактній). І здатен прийменник це робити як самотійно, так і в поєднанні з префіксом, коли обидві одиниці взаємно доповнюють, підсилюють значення одне одного, або ж вказують на різні аспекти характеру дії. Залежно від таких потреб вживаються прийменник / префікс спільної, нейтральної або протилежної семантики.

Що стосується окремих вживань префіксальних дієслів, то очевидно, що самотійно, без допомоги з боку прийменниково-відмінкової конструкції, префікси не здатні точно виразити потрібний тип відношень між об'єктами в просторі. Вживання чистих префіксальних дієслів на позначення локативних відношень не є частотними і послідовними. Хоча окремі приклади подібних явищ фіксуються.

Проведений аналіз конструкцій з прийменниками та префіксальними дієсловами дозволив виявити та глибше зрозуміти деякі характерні особливості синтаксису, словотвору, лексичної семантики грецької мови. Разом з тим виникає й необхідність з'ясування нових питань для формування цілісного уявлення про організацію вказаних рівнів грецької мови. Такими є питання про подальший розвиток конструкцій з префіксальними дієсловами на тлі розвитку і змін, які відбувались у прийменниковій системі грецької мови в різні періоди її розвитку, зокрема, у період койне; необхідність розгляду досліджуваного явища у діахронії із визначенням ролі складних слів у збагаченні лексики, перегрупованні семантичних структур членів певної семантичної категорії, нарешті, у зміні організації “внутрішнього лексикону” людини [4, с. 422], оскільки фіксація певного елемента знання за допомогою конкретного нового знаку робить це знання більш чітким та свідомим.

Подібні питання мають становити перспективу подальшого дослідження слів, складених з прийменниками-префіксами, на матеріалі грецької мови, висвітлюючи нерозв'язані

проблеми словотвору цієї мови, а також надаючи цінний матеріал для порівняльних, типологічних досліджень інших мов.

1. Войцехівська В. Г. Прийменникове керування префіксальних дієслів: Префіксально-прийменникова кореляція // Мовознавство. 1968. № 6. 2. Войцеховская В. Г. Приглагольное управление в современном украинском литературном языке: Сочетания с префиксально-предложной корреляцией: Автореф. дис. канд. филол. наук. К., 1969. 3. Воронкова О. Б. Локальные значения дативных и аккузативных предложных конструкций // Лингвистические исследования. Синтаксический анализ разносистемных языков. М., 1979. 4. Кубрякова Е. С. Язык и знание. М., 2004. 5. Соболевский С. И. Древнегреческий язык. М., 1948. 6. Xenophontis. Hist. Anabasis / Recensuit Arnoldus Hug. Leipzig: Teubner, 1883.

ФУНКЦИОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КОНСТРУКЦИЙ С ПРЕДЛОГАМИ И ПРЕФИКСАЛЬНЫМИ ГЛАГОЛАМИ В ГРЕЧЕСКОМ ЯЗЫКЕ

Евгения Чекарева

*Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
пл. Свободы, 4, м. Харьков, 61077, Украина
e-mail: e.chekareva@mail.ru*

В статье рассматриваются особенности употребления префиксальных глаголов и предложных конструкций в пространственной сфере значений на материале греческого языка классического периода. Подается классификация и частотность употребления исследуемых конструкций, изучаются их функции и семантика.

Ключевые слова: греческий язык, префиксальные глаголы, предложные конструкции.

FUNCTIONAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF CONSTRUCTIONS WITH PRONOUNS AND PREFIXAL VERBS

Yevgenia Chekareva

*V.N.Karazin National University in Kharkiv
4, Svobody Sq., 61077 Kharkiv, Ukraine
e-mail: e.chekareva@mail.ru*

The article deals with some problems of the functioning and semantics of prepositional constructions and verbs with prefixes denoting spacial semantics in Greek of the classical period. A classification of the studied constructions is complemented with a quantitative analysis of their occurrence in the texts.

Key words: Greek prefixal verbs, prepositional constructions.

Стаття надійшла до редколегії
2.06.2010 р.

Статтю прийнято до друку
5.10.2010 р.